

A Nyugat és az Iszlám világ konfliktusa

E. G. Ban: *The Constant Feud. Forest versus Desert*. Gefen Publishing House Ltd. Jerusalem–New York, 1999. 299 old.

Eliczer G. Ban 1925-ben Brnóban született és Szegeden nőtt fel, majd munkaszolgálatos volt az orosz fronton. 1946-ban érkezett Palesztinába, ahol ókort tanult a Tel Aviv-i Egyetemen. Nyugdíjba vonulása után kezdett bele az alábbiakban ismertetendő könyvének megírásába. Motivumaira a clószóából derül fény. A téma iránt elsőként egy új-guineai politikus kérdése keltette fel az érdeklődését, ami így hangzott: miért van az, hogy a fehérék annyi árut termelnek és ide hozzák eladni, míg a feketéknek nincs eladható árujuk? A következő fontos motivációs forrás Jean Raspail *Le Camp des Saints* című híres könyve volt. Ebben a szerző azzal foglalkozik, hogy az illegális bevándorlók a már ott élő csoportjaik aktív közreműködésével hogyan szállják meg Franciaországot, majd egész Európát. Végezetül egy BBC-riportot kell megemlítenünk a könyv születésének motivációi között, amelyben a riporternőt és stábját a francia arabok lakótelepükön úgy fogadták, hogy ujjukat elhúzták a torkuk előtt, ezzel jelzve, legszívesebben elvágják a torkukat. Mindezek mellett a televíziós adások mindennapi terroradagja készítette a szerzőt arra, hogy feltegye a kérdést: honnan van ez az állandó gyűlölet. Szerinte egy csendes háború folyik, s ha ez így van, akkor már csak az a kérdés, hogy ez a konfliktus mikor kezdődött és miért. Ez az az alapkérdés, amire Ban könyve válaszolni próbál. A felvetés civilizációs szintű vizsgálatot igényel, ezért a történelem márdátávtatú szemléletéből indul ki, a szerző az egész emberiség történetében gondolkodik.

A történelefilozófia egyik alapkérdésében, azaz hogy minden elve elrendeltetett-e, vagy az emberi akarat irányítja az eseményeket, a szerző a civilizációs nézőpont esetében egyértelműen a determinizmust tartja meg-

határozónak. Eszerint a történelem Toynbee nyomán nem más, mint bonyolult kölcsönhatás a környezet és az ember biológiai meghatározottsága között. Minden más meghatározó tényező e kettőből vezethető le. A mai civilizációt valójában a körülbelül tíz ezer évvel ezelőtt bekövetkezett környezeti változás, a jégkorszak vége és az ehhez való emberi alkalmazkodás hozta létre. A mezőgazdaság és állattenyésztés, vagyis a neolitikus forradalom, a városok és civilizációjuk, a monoteista vallások mind ebből következnek. Ennek a változásnak egyik mellékterméke az harc, amely 5-6 ezer éve folyik a Közel-Kelet és Nyugat között, erre utal a könyv címe is. A vizsgálat természetesen számos nehézséggel is terhelt. A kialakult determináló körülmények ma is fennállnak, és a közeli jövőben sem látszik, hogy döntő változás következne be, ami azt jelenti tehát, hogy a konfliktus folytatódik. A másik probléma, hogy a konfliktus olyan korban keletkezett, amelyről nem állnak rendelkezésre írott források, és a tárgyalt korszak nagyobb részére ez jellemző is maradt. Harmadszor pedig a konfliktus két résztvevője közül csak a Nyugat rendelkezik a megfelelő intellektuális munícióval.

A mai és jövőbeli helyzet bemutatására és a várható alternatívákra Fukayama, Paul Kennedy és Huntington nézeteiből indul ki. Fukayama hegeliánus megoldását nem tartja elfogadhatónak, mivel a berlini fal leomlásával az egyetlen győztesként porondon maradt liberális piacgazdaság világméretű elterjedése éppen a létező konfliktusok miatt nem mehet végbe. Kennedy statisztikai adataiból kitűnik: az egyenlőtlenség növekedése a gazdag és szegény világ között nem arra mutat, hogy ezen békés úton változtatni lehet. Végül Huntington nyolc civilizációt (nyugati, ortodox, muszlim, hindu, kínai, japán, latin-amerikai és afrikai) különböztet meg, amelyek között komoly konfliktusok vannak. A szerző nézetei kritikája után leszögezi, hogy a továbbiakban csak az Iszlám

és a Nyugat közti konfliktust teszi vizsgálat tárgyává.

A homo sapiens Kelet-Afrikában jelent meg Kr. e. 200 ezer és 150 ezer között, ahonnan a Sínai-félszigeten keresztül eljutott Belső-Ázsiába körülbelül 100 ezer körül, majd Ausztrália, Amerika és Európa következett 60 ezer és 30 ezer között. A szerző által tárgyalt konfliktus mindkét résztvevője kaukázoid, tehát a rasszista megközelítés cleve kizárható. A legutolsó jégkorszak előtt Euráziában uralkodó földrajzi viszonyokat a következőképpen összegzi: a Harz hegységig az Alpokat és a Pireneusokat, illetve egész Európát jég borította. Észak-Afrika, Közel-Kelet, Perzsa és India savanna volt rendszeres csókkal, erdővel, bőséges állatállománnyal. A gyűjtögető-vadászó csoportok békés viszonyok között élhettek, ugyanis a túlélést alapvetően csak olyan közösség biztosíthatta, amelynek tagjai együttműködtek és segítettek egymást. A mai párhuzamok alapján ezeket az embereket békésnek, nagylelkűnek és nem agresszívnek tartja. A klímaváltozás következtében a Közel-Kelet és Észak-Afrika kopár sivataggá változott, míg Európában kellemes éghajlat alakult ki, az állatállomány megsokasodott, a megélhetés biztosított volt. Az éghajlati változás vesztesei több lehetőség közül választhattak: megmaradhettek helyben, de akkor éhezés és a kihalás veszélyével kellett számolniuk, talán a többséggel ez is történt; áttérhettek a beduin életformára; az állatokkal együtt délre vándorolhattak; a nagy folyókhoz húzódvá folyami kultúrákat hozhattak létre, mint amilyen az indiai, sumér és egyiptomi civilizáció; végül pedig északra vándorolhattak. Ez az éghajlati változás nyilvánvalóan katasztrófa volt, amelynek eredményeként jöttek létre a monoteista vallások, középpontban a bosszúálló istennel és az eredendő bűnnel. De a bibliai Jób könyve, illetve az Édenkert elvesztése is ezzel kapcsolható össze. A termelő gazdálkodást általában a történészek jelentős pozitív változásnak értékelik. Ban ezzel szemben arra hívja fel a figyelmet, hogy a civilizáció, a vallások és a kultúra nem csak áldás volt. Számításai szerint a nagytestű állatok vadászatának hatékonysága 10-15 ezer kilokalória/óra, a kisállatok

vadászatáé 1500, a gyűjtögetésé 700-1300, míg a mezőgazdaságé 3-5 ezer kilokalória/óra. Emellett a testmagasság 4-5 cm-rel csökkent, az életkor is rövidült. Demográfiailag is jelentős átalakulás következett be. A gyűjtögető-vadászó csoportok állandóan változtatták lakhelyüket, ezért a nők csak négy-évenként szülhettek, amikor az előző gyermek már saját lábán tarthatott a közösséggel. Ha a nők első alkalommal 14-16 éves koruk körül szültek, akkor általában négy gyermek születésével számolhatunk, hiszen egy harminc körüli nő akkoriban már időseknek számított. Figyelembe kell még venni a magas csecsemőhalandóságot is. Mindezek alapján feltehető, hogy a közösség demográfiailag egyensúlyban tudott maradni. A nővényi eredetű ételek fogyasztása fokozta a nők termékenységét, a letelepedett életmód és az állati tej hozzáférhetősége pedig a születésszámok növekedését tette lehetővé, ami átlag hat gyermeket jelenthetett. Ez viszont demográfiai spirált indított be. Persze az állatok domesztikációjának is megvoltak a negatív következményei, megjelentek az állati eredetű betegségek (például tuberkolózis, malária). Ezek a változások pszichésen is új helyzetet teremtettek. Az addig együttműködő természetű emberből az egyre kevesebb élelemtől küzdő „szörnyeteg” vált.

A mezőgazdaság kezdetétől (Kr. e. 10 ezer) a nagy öntözéses civilizáció kialakulásáig körülbelül 6 ezer esztendő telt el. Erről a folyamatról azonban csak a régészeti adatok és a mitológiák adnak némi felvilágosítást. Az utóbbiak közé sorolható a Vízözön, amely éppúgy tükrözhet egyszerű katasztrófát, mint egy hosszú változást, illetve a vándorlási mítoszok, amelyek szinte minden közel-keleti népnél megtalálhatók. A mezőgazdaság és az állattartás kialakulása a Kaukázustól délre lévő területre tehető, s innen terjedt szét a termelő gazdálkodás.

A Közel-Keleten a deszikkáció és a neolitikus forradalom következtében a termelés a folyó völgyekbe koncentráldott, ahol létrejöttek a városi civilizáció alapjai. Ezek kialakulásában a szervezethezesség meghatározó szerepet játszott, ami a központi hatalom jelentős erősödését hozta magával. Ez persze magában foglalta az elnyomást is, azaz egy

szűk uralkodó elit luxuséletmódja mellett a többség létminimum körüli szintjét. A rendszer legitimációjában a vallásnak központi szerepe volt. Az uralkodó szava azért volt törvény, mert őt az Isten földi képviselőjének, esetleg megtestesítőjének tartották. A többség szolga szinten, jogfosztottan élt. Ugyanakkor ezekben a társadalmakban a közvélekedés abban megegyezett, hogy hatvan év elnyomás jobb, mint egy év anarchia, amely az egész közösség pusztulásával járhat.

Ezzel szemben áll Európa, ahol ilyen méretű és típusú szervezett társadalmak nem jöttek létre, sőt a Kr. e. 5. évezredben hasonló fejlettségi szinten volt, mint az észak-amerikai indiánok. Gordon Child szerint Európa eltérő fejlődését Egyiptom és Mezopotámia közelsége tette lehetővé, ahonnan a termelő gazdálkodást és a fémek megmunkálásának technikáját átvették. Ban hangsúlyozza, hogy néhány elemet azonban nem vettek át. Ezek közé sorolja a hatalom abszolutizálását, „a nyerő mindent visz” elvet, az uralkodóváltások erőszakos módját. Ezek a vonások tették az európai fejlődést egyedivé. A különbség magyarázata az lehet, hogy Európa a Közel-Kelethez képest minden tekintetben gazdagabb, erdő borította vidék, rendszeres csökökkel. Ezek megengedik a termelő gazdálkodásra való fokozatos áttérést, de nem teszik szükségsszerűvé nagyobb csoportok szoros együttműködését. Ebből magyarázható, hogy nem alakul ki despotikus hatalomkoncentráció, hanem a törvény uralma marad jellemző, amely a tradíciók során rögzült megegyezés egyének és intézmények között. Ebből adódik még, hogy az individuumnak mindig jelentősebb szerepe lehetett, és a közösség egésze nagyra értékeli a munkát és tudást.

A vallás minden civilizáció egyik alapvető eleme. A vallások általában etikai rendszerek, amelyek a jó és rossz, a tiltott és megengedett cselekedetek meghatározását foglalják magukban, teológiai pedig az ember helyét próbálják meghatározni a világban. Eredetükben két elem játszik döntő szerepet. Az egyik a termékenységi ciklus, amely élet és halál kérdését veti fel, a másik az istenek segítsége a közösség fennmaradásában. A neolitikus forradalom hatására a ter-

més, amelytől a közösség élete függött, isteni beavatkozás eredménye, így a vallás nagyon hamar a központi hatalom ügye lett. Az Egyiptomban és Mezopotámiában létrejött vallások tudták leginkább legitimálni a kevesek uralmát és a többség szolgáskorban tartását. A fennálló rendszert lehetett ugyan az elit felfegyverzésével, illetve a többség demilitarizálásával, külső hódításokkal, a rend és szigor jelszávaival törvényesíteni, azonban a vallás adta a legjobb ideológiai muníciót. Ugyanis a természet bősége az uralkodó elitet igazolta, a szűköségért vagy az éhségért pedig valamilyen belső vagy külső csoportra, ellenségre lehetett hárítani a felelősséget.

A vallásokon belül három csoportot különböztet meg a szerző. Az anya-kultusz alapvetően a termékenységhöz kapcsolódik, tehát a halál és az élet megújulása közötti összefüggésre koncentrál. Az európai keresztény hagyományban ez a Mária-kultusz, illetve még a Húsvét sorolható ebbe a kategóriába. Az apa-kultuszt, amely a családi tűzhely körüli rítusokat ölelte fel, és ezen keresztül a család, illetve nemzetség számára az őskultuszt is megtestesítette, az indoeurópai nomádokhoz köti Ban. A harmadik csoportba a sivatagi vallásait, azaz a judaizmust, zoroasztrizmust és az iszlámot sorolja a könyv írója. A monoteista vallások a Közel-Keleten a természeti változások legnagyobb kárvallottjainál keletkeztek, olyan körülmények között, ahol csak már a csoda segíthetett, így gyakorlatilag a remény vallásának tekinthetők. Közülük az első a judaizmus, melynek gyökerei Egyiptomba vezetnek. A pusztai lakói végül letelepedtek és földművelő közösséggé váltak, ami a zsidó vallási ünnepek ketős jelentésében tükröződik. A perzsákkal való találkozás nagy hatással lehetett a zsidó vallásra, és Kürosz segítsége következtében szoros szövetség jött létre a perzsák és a zsidók között, amelynek jelentős történeti következményei lettek. A zsidók az iszlám megjelenéséig a görögök, majd a rómaiak és a perzsák közti konfliktusokban a perzsákat támogatták. Ban ebben látja az európai antiszemitizmus gyökereit. A zoroasztrizmus a Kr. e. 6. század folyamán alakult ki, és alapmotívuma a két princípium: a jó és rossz állandó küzdelme, azonban a végén a jó

győzedelmeskedik. A véres áldozat, az alkohol, illetve a holtak eltemetése vagy elégetése tiltott volt. A zoroasztrizmus az iszlámban olvadt fel a muszlim hódítás után. Az iszlámot Mohammed a Kr. u. 7. század elején hozta létre, és ez a vallás meghódította az egész Közel-Kéletet. Sikere mögött az állhatott, hogy befogadta a Közel-Kélet közös tradícióját (a disznóhús és az alkohol tilalma, a körülmetélés), ugyanakkor könnyen érthető, átlátható vallási rendszerrel rendelkezett, amely még papságot sem igényelt. Emellett az iszlám hódítás következtében visszaállt a Közel-Kélet népeinek önbizalma és büszkesége, miután körülbelül ezer éven át görög, illetve római megszállás alatt éltek. Az iszlám civilizációs egységet hozott létre különböző etnikumok fölött egy olyan beduin társadalomból, amely korábban nem rendelkezett központi hatalommal. Tehát itt egy olyan folyamatról van szó, amelynek során vallási alapon jön létre egy politikai struktúra, így aztán egyértelműen a vallás uralja a politikát, olyannyira, hogy e kettőt nem is lehet szétválasztani. Európában éppen az a sajátos, hogy a kereszténység egy létező hatalmi egységre, a római államra rakódott, és a két rendszer fogalmilag sem olvadhatott egybe.

A vallás és civilizáció viszonyával kapcsolatban Ban arra hívja fel a figyelmet, hogy nem a vallás alakítja ki a civilizációt, hanem éppen a földrajzi és az ebből adódó civilizációs hatások befolyásolják a vallásokat. Ugyanis a Közel-Kélet és Európa konfliktusa már létezett a keresztény-iszlám szembenállás előtt is. Ugyanakkor a kereszténységben belüli szakadások mögött is főleg földrajzi-civilizációs különbségek vannak. A monofizita, nesztorianus és ariánus közösségek – a görög szentháromság tannal szemben – alapvetően monoteisták, eredetileg a Közel-Kélet hagyományát tükrözik és a keresztények lakta terület déli részén jöttek létre. Onnan terjedtek aztán különböző irányokba. Az arianizmus, amelyet a germán törzsek többsége vett fel, a 7. század végére eltűnt. A nesztorianizmus Perzsiában keresett menedéket, de elérte Kínát és Indiát is. A monofiziták Egyiptomban, Szíriában és Arméniában maradtak fenn. Az 1054-es cgyház-

szakadás mögött is Európa nyugati és keleti felének (görög-latin) különböző hagyománya állt. Végül pedig a 16. században a reformáció alapvetően a Rajna-Duna vonalától északra élőkre korlátozódott. Hasonlóképpen az iszlámban a szunnita és síta különbség mögött Ban iráni-arab szembenállást vél felfedezni. A perzsák jelentős birodalmi hagyományokkal rendelkeztek, míg az araboknál ez teljesen hiányzott. Végül a perzsák az Abbaszida uralom idején kezükbe kaparintották a tényleges hatalmat. Ezekkel a példákval próbálj igazolni a szerző, hogy a valláson belüli szakadások mögött is földrajzi és civilizációs különbségek rejlettek.

A könyv utolsó részében Ban a konfliktus két aspektusát mutatja be. Először a két szembenálló fél viselkedésmintáinak számbavételével kezdi, majd egy történeti áttekintés következik Kr. e. első évezredtől a 20. század közepéig. A Közel-Kélet a mostoha földrajzi körülmények következtében szegény, a túlélést csak a család, nemzetség védelme garantálhatja. A kialakult hidraulikus társadalmak városi civilizációs tapasztalatai szerint a hatalom koncentrációja szinte mindig korlátlan uralomhoz vezet, ennek alternatívája csak az anarchia, azaz az öntözőrendszerek pusztulása lehet, amely végső soron a társadalom létalapját fenyegeti. A hatalmat erősití a vallás is, mivel aki a fennálló rend ellen lázad, egyben a vallás szabályait is semmibe veszi, így aztán nem jöhet létre legális ellenzék sem. Az ilyen rendszerek általában külső ellenséget keresnek. Ma ez a konfliktus úgy formulázható, hogy a spirituális Kelet áll szemben a materiális Nyugattal. Ehhez járul még, hogy a keleti társadalmakban a politikát áthatják a családi és vérségi kötelékek, amelyek következtében egy állás betöltésénél nem a szakmai alkalmasság vagy a felhalmozott tudás lesz az elsődleges szempont. Ilyen alapon a tudás és a tudomány társadalmi értéke csekély és teljesen másodlagos. A tudomány iránti érdeklődést a hidraulikus társadalmakban elsősorban az öntözés és a vallási célokat szolgáló geometria és asztronómia képviselik. Két példát hoz fel azonban a szerző, amelyek nem illenek a sémába. Egyrészt Nagy Sándor hódításait követően a hellenisztikus

korban virágzott a tudomány, elég ha Alexandriára gondolunk. Másrészt az iszlám keletkezése után is nagy kulturális és tudományos virágkor köszöntött be. Ban ezt az arabok, hanem a védett vallások tagjai művelték, illetve az arab hagyománynak nem voltak a hidraulikus társadalmakból származó gyökerei. Amikor azonban a perzsa tradíció felülkerekedett, és a hidraulikus hagyomány újból megerősödött, az iszlám dogmatika meggátolta a tudományok további virágzását, végül pedig a török és mongol hódítás annak anyagi alapjait szüntette meg.

A nyugati hagyomány a görög filozófia, a római jog és a kereszténység hármasságán alapult; a világi és vallási szféra közötti megkülönböztetés valamilyen szinten mindig jelen volt benne. A hatalomtól független csoportosulások mindig is léteztek, és társadalmi korporációk jöttek létre. Végül a nyugati társadalom individualizmusra épül, amely a tudást értéknek tartja, és lehetővé teszi a tudomány művelését. Európa története a szabadságjogokért folytatott állandó küzdelemből állott.

A Közel-Kelet és a Nyugat kölcsönösen fél egymástól, ami kölcsönös gyűlöletet eredményez, amelynek hosszú története van. A Kelet és Nyugat konfrontációja Kr. 6. század közepén kezdődött, amikor Kúrosz perzsa uralkodó összeütközésbe került a kisázsiai ión városokkal. A görögök sikeresen védekeztek Kr. e. 490-ben Marathónnál Darciosz ellen, majd 480-ban Xerxész ellen Szalamisznál. A perzsa Akhaimenida birodalom nem bírta a Mediterráneum keleti felét uraló görög városállamokkal. A Nyugat válasza erre a kihívásra Nagy Sándor hódítása volt, aki Kr. e. 353-ban átkelet a Hellészpon-toszon és tíz év alatt Indiáig jutott, elfoglalva Szíriát, Egyiptomot és Perzsiát. Mintegy hatvan évvel később, Kr. e. 270-ben került szembe Róma Karthágóval, amely utóbbi akkor a Mediterráneum nyugati felének kereskedelmét a kezében tartotta. Róma győzelme után a Mediterráneum keleti része görög, nyugati római tenger lett. A görög és a római hódítást a lakosság számának növekedése és a rendelkezésre álló megművelhető

földterület közötti feszültség ösztönözte. A gyarmatosítás – legyen szó a görögök Fekete-tenger melléki gazdag földműves területeiről vagy Itáliáról – a földéhséget csillapította, és egyben a társadalom belső feszültségét is levezette. Nagy Sándor birodalma három részre szakadt. Az anyaország, Makedónia és Görögország elszegényedett, lakosai a másik két utódállamban, a Szelcukida Szíriában és Perzsiában, illetve a ptolomaioszai Egyiptomban kerestek megélhetést. Ez a betelepülés későbbiekben súlyos etnikai konfliktusokat eredményezett. Ezzel szemben Róma a „kenyeret és cirkuszt” elv jegyében a kolóniákból élelmiszert hozott be a társadalmi béke fenntartása érdekében.

Mire a pun háborúk véget értek, Róma annyira megerősödött, hogy hatalmát kiterjesztette a Mediterráneum keleti felére is. A szeleukidákat a Kr. e. 2. században a parthusok váltották fel, akik az Eufrátesz vonalát sikeresen védelmezték a támadó rómaiakkal szemben. Augustus után Róma számára Armenia és Szíria tartomány pacifikálása jelentett állandó gondot. A parthusok helyére a Kr. u. 2. századtól a szásszánidák léptek. A perzsa-római, majd bizánci háborúk különböző intenzitással és váltakozó szerencsével tovább folytak. A konfliktus utolsó felvonásában a perzsák elfoglalták Szíriát, Egyiptomot és 626-ban ostrom alá vették Konstantinápolyt is. Bizánc azonban sikeresen visszavágott, elfogta és meggyilkoltatta a szásszánida uralkodót, minnek következtében Perzsia anarchiába süllyedt.

Ebben a szituációban jelent meg a színen az új vallás: az iszlám, melynek nevében húsz év leforgása alatt az arabok elfoglalták Szíriát, Perzsiát és Egyiptomot. A gyors siker a perzsa és bizánci birodalom egymást legyengítő harca, illetve az egész Közel-Kelet monoteista beállítottsága biztosította. Az iszlám ezután kiterjesztette hatalmát Spanyolországtól Kína és India nyugati határáig. Ezzel a Kelet gyakorlatilag visszahódította elveszett területeit. Ebben a korszakban azonban a kalifátus már elvesztette arab jellegét, ugyanis az omajjádok korában elsősorban Szíria, majd 750-től uralkodó abbaszida dinasztia korában pedig Perzsia állami mintáinak hagyományait követte. A 10. század-

ban a kalifátus egysége megszűnt, ekkor már három kalifa uralkodik: egy Bagdadban, egy Kairóban és egy Kordovában, jelezve az iszlám politikai széttagozódását.

A 10. században Bizánc megerősödött és Nyugat-Európa is növekedési pályára állt, amely expanzióban nyilvánult meg. Itt első sorban a reconquistáról és a kereszties hadjáratokról van szó. A reconquista sikerét több tényező okozta: a muszlim Hispánia a többi muszlim területtől elszigetelt helyzetben volt; a keresztény hódítást jelentős keresztény telepítés követte, s a mezőgazdasági területeket legelőkké alakították, ahol juhokat tenyésztettek. Ellenben a kereszties hadjáratok a Bagdad és Kairó közti határterületre, Szíriára korlátozódtak, és a lovagokat nem követték paraszti telepesek. Így csak idő kérdése volt, hogy a kereszties államokat a muszlimok elfoglalják.

A 11. századtól kezdve a Közel-Kelet az eurázsiai steppéről újabb utánpótlást kapott. Az első hullámban a szeldzsükkök állították helyre a muszlim Kelet egységét, miután 1055-ben elfoglalták Bagdadot. A 13. századi tatárjárás után emelkedett fel az oszmán birodalom, amely a 14-16. században sikeresen egyesítette a Közel-Kelet nagyobbik részét. Az oszmánok a központilag ellenőrzött hadszervezetnek köszönheték felemelkedésüket, amely a lovas szpáhikból és a gyalogos janicsárokból tevődött össze. A 17. században az oszmán birodalom egyre megroppant, mivel nem volt képes versenyre kelni a nyugati haditechnikai fejlődéssel. A török birodalom ezután fokozatosan összezsugorodott. A 19. században aztán szinte az egész Közel-Kelet nyugati gyarmattá lett.

Ban következtetése szerint a tárgyalt konfliktus klimatikus eredetű, tehát amíg a jelenlegi klíma uralkodik, e téren sem várható elmozdulás. Amennyiben bekövetkezik majd egy klíma-változás, akkor nagyjából két forgatókönyv képzelhető el. Természeti katasztrófa esetén egy kisebb számú túlélő csoport viszonylagos jólétet teremthet. Ha a változás lassú, akkor a javak újraelosztásáért vívott küzdelem fegyveres konfliktusokhoz, végső soron humán katasztrófához vezet, és a végeredmény ugyanaz lesz. Addig azonban, míg egy ilyen változás nem következik

be, a következő problémákkal kell az emberiségnek szembenéznie: a korlátozatlan népességnövekedés a Közel-Keleten, illetve a népesség fogyása a nyugati civilizációban; valamint a felmelegedés és a tengerszint emelkedése. Ezek pillanatnyilag megoldhatatlannak tűnő feladatok, így aztán Ban tanácsa – némi cinizmussal – éld a világot, amíg lehet! Mindezt azért még megtoldja egy pesszimista történeti analógiával, melynek az a lényege, hogy a civilizációs fejlődésben tapasztalható északra tolodások alkalmával általában valamely északi barbár szomszéd közreműködésével és néhány százados közjáték után újabb felvirágzás következett be. Jelenleg, úgy tűnik, észak felé elfogytak a barbárok.

Ban könyvében számos gondolatébresztő hipotézis található. Fő meglátása lényegében azonban az, hogy a földrajzi környezet egyik döntően meghatározó eleme a történelemnek. A szerző koncepciójával először is a nyugati társadalomtudomány egyik legfontosabb módszertani elve alapján lehet és kell vitába szállni. Ma már színvonalas történeti munkákban nem lehet egyetlen végső okra visszavezetni történeti folyamatok magyarázatát. Mivel Ban a Kelet-Nyugat konfliktust a klímaváltozás eredményeként értelmezi, felfogásának további logikus következménye az, hogy az emberek minden felelősségtől mentesülnek. A történelem menete egyértelműen determinált. A gazdag országokban élők lelkiismerete nyugodt lehet, semmilyen módon nem érdekes a harmadik világ problémáival foglalkozni, hiszen ezek nem megoldhatók. Logikusan csak azt lehet tenni, hogy a következő klímaváltozásig a Nyugat alaposan felfegyverkezik, és igyekszik távol tartani magát a szegény országoktól, ha kell, fegyveres erővel. A szerző csupán arról felelkezik meg, hogy az emberiség történetében nemcsak egyetlen gazdasági forradalom, a neolitikus zajlott le, hanem az ipari forradalom is, sőt jelenleg az információs forradalom zajlik. Ezek pedig számos veszélyforrásuk ellenére lehetővé teszik, hogy az emberiség előtt álló kihívásokra pozitív kicsengésű válaszokat találhassunk. Történetileg Ban elméleti konstrukciójának egyik legnagyobb hibája az,

hogy nem számol az ipari forradalmak következményeivel.

Természetesen egyetemes történeti szempontból más kifogások is felmerülnek. A Közel-Kelet – Európa konfliktus története történeti szempontból felvázolható, ugyanakkor indokolni kellene, hogy miben más Róma terjeszkedése Itálián belül vagy görög területen, mint Egyiptomban. Ugyancsak a kérdés a középkori Európa belső háborúi és a keresztves vállalkozások között. Mind a Közel-Keleten, mind Európában legalább annyi belső konfliktus, fegyveres összecsúszás történt, mint a két szomszédos civilizáció között.

A könyv olvasása közben az is felmerülhet, hogy a szerző az izraeli-arab konfliktus élményéből merítve egy történeti víziót vázolt fel, amely éppen a kétpólusú világrendszer felbomlása után a Nyugat ellenségét az iszlám civilizációban véli felfedezni. Minden esetre ez a könyv azoknak ígér élvezetes olvasmányt, akik a világot fekete-fehér kontrasztban szeretik látni, és a világ szerencsésebb és gazdagabb felén születtek. Akik árnyaltabban gondolkodnak, és még maradt bennük felelősségérzet a világ sorsa iránt, csalódottan teszik le a könyvét.

Zimonyi István